

KAPITEL 6 / CHAPTER 6⁶
**FORMATION OF READING COMPETENCE OF SECONDARY SCHOOL
STUDENTS IN ENGLISH LESSONS**

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-45-01-013

Вступ

Читання є не лише освітнім інструментом, а насамперед культурним феноменом, який становить одну з основ розвитку світової цивілізації. Вона підкреслює, що культура читання виступає базисом інтелектуально-емоційного, естетичного й духовного становлення особистості.

Читання іноземною мовою посідає провідне місце серед видів мовленнєвої діяльності, оскільки поєднує функції комунікативного уміння та універсального засобу пізнання й спілкування. У шкільній мовній освіті воно розглядається як ключовий інструмент іншомовної комунікації, яким мають володіти учні відповідно до вимог чинних навчальних програм і Державного стандарту з іноземних мов. Як рецептивний вид діяльності, читання забезпечує комплексне формування мовних умінь, сприяє інтелектуальному зростанню та розширює культурно-пізнавальний досвід здобувачів освіти.

Сучасне трактування поняття «читацька компетентність» постійно еволюціонує, що зумовлено зростанням обсягів текстової інформації, розширенням жанрового спектра навчальних матеріалів та ускладненням комунікативних завдань, які постають перед учнями. Формування читацької компетентності стає необхідною складовою навчання іноземної мови на всіх етапах, адже охоплює розвиток уміння усвідомлено сприймати текст, аналізувати його зміст, інтерпретувати інформацію, співвідносити прочитане з власним досвідом і культурним контекстом. Водночас читання сприяє розвитку антиципації, підвищує навчальну мотивацію та стимулює інтерес до іншомовного середовища, що є важливою передумовою ефективного опанування мови.

⁶*Authors: Lypchanko-Kovachyk Oksana Vasylivna, Konchovych Kateryna Tyberiiivna*
Author's sheets: 0,48

Проблематика формування читацької компетентності посідає помітне місце в сучасній українській педагогічній думці. Наукові праці О. Ісаєвої, Л. Мірошниченко, С. Паламар, А. Ситченко, А. Фасолі, Л. Фурсової, В. Шуляра, Т. Яценко сприяли уточненню термінологічного апарату та структури цього феномена, а також визначенню методичних умов його становлення в контексті шкільної освіти.

Попри значну наукову базу, методика формування англомовної читацької компетентності школярів залишається недостатньо розробленою. Зокрема, актуальною є проблема ефективного використання коротких художніх оповідань англійською мовою як засобу розвитку умінь смислового й критичного читання. У педагогічній практиці бракує цілісних підходів, які б поєднували жанрові можливості малої прози з потребами розвитку читацьких умінь на рівні основної школи.

Отже, дослідження, спрямовані на теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення формування читацької компетентності учнів базової школи засобами англомовних коротких оповідань, є своєчасними та суспільно значущими. Воно дає можливість удосконалити змістове та методичне наповнення уроків англійської мови й сприяє становленню компетентного, культурно орієнтованого та самостійного читача. Недостатньо вивченими залишаються питання покращення засобів формування читацької компетентності, а саме на матеріалі коротких оповідань англійською мовою. Саме тому актуальним є подальший аналіз підходів, методів і стратегій розвитку читацьких навичок на уроках англійської мови, спрямованих на формування всебічно розвиненої, компетентної особистості учня.

6.1 Теоретичні основи формування читацької компетентності учнів.

Читання належить до чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності, яке в сучасному науковому дискурсі трактується як специфічна форма використання мовлення у процесі міжособистісної взаємодії. Воно постає як різновид

комунікативної діяльності, що реалізується через застосування мовного коду.

Серед усіх видів мовленнєвої діяльності — слухання, говоріння, письмо — саме читання іноземною мовою посідає особливе місце за своєю поширеністю, значущістю, доступністю, стабільністю та тривалістю.

Динамічність сучасного інформаційного суспільства та потреба людини в адаптації до постійних змін зумовили трансформацію освітніх парадигм: від доктринального підходу — до проблемно орієнтованого навчання, від монодисциплінарності — до інтегрованої міждисциплінарності, від наголосу на засвоєнні знань у межах школи — до концепції навчання впродовж життя. Отже, проблема розвитку читацьких інтересів тісно пов'язана з формуванням оновленої моделі мовної освіти. Підтримка культури читання постає стратегічно важливим чинником розвитку суспільства, оскільки саме вона є інструментом зростання інтелектуального потенціалу нації, творчого розвитку особистості та активізації соціальної участі громадян.

Аналіз сучасних наукових праць і публікацій свідчить, що поняття «читацька компетентність» не має однозначного тлумачення й інтерпретується по-різному в сучасній психолого-педагогічній літературі. Дослідники підкреслюють необхідність урахування як особистісного, так і діяльнісного аспектів цього феномена.

Так, у працях українських науковців О. Савченко та Н. Чепелевої читацька компетентність розглядається як ключовий компонент пізнавальних і комунікативних умінь. О. Савченко визначає її як інтегроване особистісно-діяльнісне утворення, що формується внаслідок взаємодії знань, умінь і ціннісних орієнтацій у процесі літературного читання [4]. Н. Чепелева, своєю чергою, розуміє читацьку компетентність як сукупність особистісних та інтелектуальних характеристик, які забезпечують ефективну взаємодію з текстом, його усвідомлення та вміння формулювати власні судження [6].

Спираючись на наукові розвідки, можна стверджувати, що для вирішення проблеми формування читацької компетентності необхідним є глибоке осмислення поняттєвого апарату компетентнісного підходу в освіті. Рівень

навчальних досягнень школярів значною мірою визначається ступенем сформованості їхньої читацької компетентності, а відтак, її слід розглядати як одну з ключових у системі загальноосвітніх компетентностей.

У законі України «Про освіту» поняття «компетентність» тлумачиться як динамічна комбінація знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, світоглядних і громадянських якостей та морально-етичних цінностей, що забезпечують здатність особи успішно здійснювати навчальну діяльність [1].

Читання здавна відіграло визначальну роль у розвитку людства. Сьогодні цей процес пронизує всі сфери життєдіяльності — від інформаційної й освітньої до професійної та побутової. Людина постійно взаємодіє з текстами різного характеру: читає новини, журнали, розклади руху транспорту, інструкції до побутових приладів, кулінарні рецепти тощо. У більшості сучасних професій читання є невід’ємною складовою виконання службових обов’язків — воно необхідне для роботи з інструкціями, контрактами, листами, діловою документацією. У шкільній практиці розуміння прочитаного виступає одним із найважливіших показників навчальних досягнень.

Читання є складним інтелектуальним процесом, що потребує зосередженості, напруження психічних і фізичних ресурсів, а також високого рівня пізнавальної активності. Воно виступає одним із провідних засобів засвоєння інформації, особливою формою комунікативно-пізнавальної діяльності людини та вагомим чинником її особистісного розвитку. Ефективність читання безпосередньо залежить від рівня сформованості читацької компетентності, яка є одним із пріоритетних компонентів загальної освітньої підготовки учнів.

У процесі навчання іноземної мови в закладах базової середньої освіти важливо сформувавши вміння читати на комунікативно достатньому рівні, що передбачає здатність:

а) розуміти основний зміст нескладних автентичних текстів;

б) досягати повного розуміння складніших за структурою й змістом текстів різних жанрів — суспільно-політичних, науково-популярних, художніх

(адаптованих) [3].

Отже, метою навчання іншомовного читання є забезпечення учнів такими когнітивними стратегіями, які дають змогу глибоко розуміти текст, його структуру, змістові та соціокультурні аспекти.

6.2 Методичні аспекти формування читацької компетентності учнів базової школи на уроках англійської мови

Особистісно-ціннісний компонент визначає внутрішню мотивацію учня та його емоційно-ціннісне ставлення до процесу читання. Він пов'язаний із розвитком внутрішньої зацікавленості, здатністю співпереживати героям та співвідносити зміст прочитаного з власним досвідом. Інформаційно-комунікативний компонент відображає інтелектуальні процеси, що відбуваються під час роботи з текстом англійською мовою. Він охоплює уміння аналізувати, інтерпретувати, узагальнювати інформацію, а також здатність входити в комунікативну взаємодію в процесі обговорення твору.

Згідно із сучасними науковими підходами, читацька грамотність є багатокомпонентним утворенням, що охоплює кілька взаємопов'язаних складників, які визначають здатність учнів ефективно взаємодіяти з текстом. До них належать:

1. базова грамотність — уміння розпізнавати слова, розуміти їхнє буквальне значення та контекст;
2. глибинне розуміння — здатність інтерпретувати зміст, розпізнавати підтексти, метафори й складні логічні зв'язки;
3. критичне мислення — уміння оцінювати достовірність інформаційних джерел, робити висновки та формулювати власну позицію на основі прочитаного;
4. комунікативна грамотність — здатність чітко й аргументовано висловлювати думки, передавати їх у письмовій чи усній формі та брати участь у дискусії.

Отже, читацьку грамотність можна визначити як здатність людини усвідомлювати, інтерпретувати, аналізувати та оцінювати письмові тексти, виявляючи в них приховані смисли й використовуючи отриману інформацію для досягнення конкретних цілей. Ця компетентність передбачає сформованість певних умінь, зокрема:

- уміння знаходити необхідну інформацію в тексті;
- уміння розуміти його смисловий зміст;
- уміння оцінювати якість і достовірність поданої інформації;
- уміння аналізувати змістову й формальну структуру тексту;
- уміння виявляти та усувати суперечності [29].

Спираючись на визначення, запропоновані науковцями, можна сформулювати власне розуміння поняття «англомовна читацька грамотність». Під цим терміном доцільно розуміти здатність особистості сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати та використовувати письмові тексти англійською мовою для досягнення пізнавальних, комунікативних або професійних цілей.

Поняття «читацька компетентність» охоплює комплекс характеристик читацької діяльності, серед яких виділяють:

- технічну (розвиненість навичок читання та темпу сприйняття тексту);
- когнітивну (здатність до пізнавальної діяльності, сприймання, осмислення й інтерпретації змісту);
- комунікативну (уміння взаємодіяти з текстом і його автором, формувати діалог між читачем і текстом);
- ціннісну (здатність оцінювати прочитане, виявляти особистісне ставлення до змісту).

Дослідники, серед яких Ю. Андрєєва, А. Вітченко, О. Ісаєва, В. Мартиненко, О. Савченко, Е. Соломка, Г. Токмань, Н. Чепелева, О. Шкловська, В. Шуляр, А. Фасоля, Т. Яценко та інші, розглядають читацьку компетентність як інтегральну особистісну якість, що формується в процесі навчальної діяльності, розвивається під впливом різних освітніх дисциплін і вдосконалюється протягом усього

ЖИТТЯ.

Таким чином, читацька компетентність — це здатність і готовність особистості самостійно здобувати, осмислювати та застосовувати знання й уміння, пов'язані з читанням, для розширення власного пізнавального й особистісного досвіду.

Аналіз наукової літератури свідчить, що початково термін «компетентність» уживався переважно щодо професійної діяльності, означаючи високий рівень майстерності та ґрунтовне знання своєї справи. Згодом його зміст було розширено, і сьогодні це поняття охоплює різні сфери людського буття.

У сучасній науковій традиції компетентність розглядається не лише як характеристика професіоналізму, а як міждисциплінарна категорія, що охоплює аспекти менеджменту, педагогіки, психології, соціології та філософії.

Як зазначає О. Шапран (2016), компетентність — це багатогранна категорія, яка може стосуватися як окремої особистості, так і соціальної групи; вона відображає рівень знань, умінь, досвіду, самостійності, освіченості, ціннісних орієнтацій і здатність ефективно розв'язувати нові, нестандартні завдання.

Науковці О. Онопрієнко (2021), О. Савченко (2021), С. Скворцова (2021) підкреслюють, що компетентність проявляється виключно в діяльності — інтелектуальній, навчальній, ігровій, трудовій тощо. Вони визначають її як:

- володіння системою знань і вмінь;
- результат освітнього процесу та виховання;
- здатність творчо застосовувати набуті знання в проблемних ситуаціях.

В. Аксюк (2013) звертає увагу на необхідність чіткого розмежування понять «компетенція» та «компетентність», які, попри близькість змісту, не є повними синонімами. Науковець підкреслює, що компетенція охоплює сукупність знань, умінь, навичок, особистісних характеристик та інших якостей, які забезпечують ефективне виконання людиною певних завдань або функцій у конкретній сфері діяльності. Це поняття має широкий зміст і включає як загальні, так і спеціалізовані компоненти знань і вмінь.

У межах досліджень М. Воюшиної [2] виділено чотири базові рівні

читацького сприймання, характерні для учнів під час роботи з художнім текстом іноземною мовою.

Учні мають розрізнене, неповне уявлення про зміст твору: окремі епізоди вирізняються, однак логічні зв'язки між ними залишаються неусвідомленими. Причинно-наслідкові залежності між подіями та поведінкою персонажів не встановлюються, зміст твору сприймається буквально, без виходу на авторську позицію чи загальний художній задум. Під час діалогу з учителем школярі звертаються до тексту рідко та переважно не проявляють інтересу до подальшої смислової роботи з ним.

Учні цього рівня емоційно реагують на зміст, хоча формулювання власних почуттів або оцінних суджень ще є утрудненим. Водночас вони вже здатні фіксувати зміни настрою персонажів, визначати окремі мотиви їхніх учинків. Інтерпретація поведінки героїв часто ґрунтується на особистому досвіді дитини, а не на текстових даних, що потребує корекції з боку вчителя. Одним із важливих аспектів роботи на цьому етапі є опрацювання мовного матеріалу. Семантизація незнайомих слів, використання наочності, добір синонімів, тлумачення та введення нових лексичних одиниць у текстові ситуації сприяють глибшому розумінню та запобігають викривленню змісту, яке часто виникає через неповне або помилкове тлумачення лексики.

Отже, на цьому етапі формування читацької компетентності у здобувачів базової освіти в умовах уроків англійської мови повинно здійснюватися у кількох взаємопов'язаних напрямках:

1. Розвиток навички читання. Йдеться як про технічну, так і про смислову сторону процесу. Доцільним є використання таких прийомів, як читання складових таблиць, мовні та артикуляційні вправи, ігрові техніки розвитку зорової уваги, читання в парах, інтонаційне моделювання, робота зі скоромовками. Ці методи забезпечують поступове вдосконалення техніки читання і водночас формують навички смислового аналізу.

2. Формування умінь орієнтуватися в книзі й працювати з інформаційними джерелами. Учні опановують елементи книжкової навігації, вчать добирати

літературу за темою, жанром або автором, працювати зі словниками, енциклопедичними виданнями, каталогами. Особливо важливим є налагодження співпраці з шкільною бібліотекою, що формує інформаційну культуру школяра й підтримує його пізнавальну активність.

3. Формування власне читацької діяльності. Цей напрям охоплює розвиток умінь аналізувати, інтерпретувати, узагальнювати та оцінювати текст. Робота з художніми творами спрямована на розуміння композиції, художніх засобів, характеротворення, образної мови. Натомість під час роботи з науково-пізнавальними текстами акцент зміщується на логічність викладу, термінологію, структурування інформації. Спільним є оволодіння різними видами читання — оглядовим, пошуковим, вибірковим та поглибленим.

4. Розширення читацького кругозору. Формування інтересу до читання передбачає знайомство з різножанровими текстами, ведення читацьких щоденників, літературних проєктів, створення власних обкладинок, участь у вікторинах, конференціях, театралізаціях. Такі форми роботи сприяють розвитку емоційного інтелекту, навичок аналізу та критичного мислення.

Формування читацької компетентності є двостороннім процесом: з одного боку — це цілеспрямована педагогічна діяльність учителя, а з іншого — внутрішнє, особистісно забарвлене входження школяра в культуру читання. Саме така взаємодія забезпечує появу стійкої потреби у читанні, здатності до самостійного опрацювання текстів та впевненості в роботі з інформацією.

Компетентність, своєю чергою, визначається як здатність особистості ефективно застосовувати набуті компетенції у конкретних ситуаціях чи контекстах. Вона є показником того, наскільки успішно людина використовує свої знання, навички та досвід для досягнення певних цілей або розв'язання завдань. Таким чином, компетенція описує, що саме людина знає і вміє, тоді як компетентність відображає, наскільки ефективно вона здатна це реалізувати на практиці.

Висновки

На основі аналізу наукових джерел встановлено, що читацька компетентність є однією з ключових характеристик готовності учня до ефективного функціонування в сучасному інформаційному суспільстві. Уміння працювати з текстом, аналізувати, інтерпретувати та застосовувати інформацію на практиці належать до пріоритетних метапредметних умінь, які забезпечують інтелектуальний і соціальний розвиток здобувачів освіти. Зміст поняття "читацька компетентність", яке трактується як комплекс знань, умінь і навичок, необхідних для повноцінного здійснення читання як виду мовленнєвої діяльності: сприйняття, розуміння, прогнозування, інтерпретації, вилучення смислу, оцінювання інформації та ведення діалогу з авторською позицією. Читацька компетентність передбачає здатність застосовувати отриману інформацію в особистій, навчальній і соціокультурній взаємодії, а також орієнтуватися в англомовному комунікативному просторі.

Теоретичний аналіз і результати експериментального навчання підтвердили, що ефективне формування читацької компетентності на уроках англійської мови забезпечується за умови створення спеціально організованого освітнього середовища. До провідних умов належать: активізація емоційно-мотиваційної сфери учнів через художні тексти малої форми; проведення нестандартних уроків і залучення елементів позакласного читання; використання коротких англомовних оповідань як дидактичного матеріалу; стимулювання самостійної та творчої роботи школярів.